

Vybrané zistenia zo štúdie

Občianska spoločnosť 2019 očami formalizovaných a neformalizovaných skupín

V rámci národného projektu „Kvalitnejšie verejné politiky prostredníctvom lepšieho poznania občianskej spoločnosti“ sa prostredníctvom realizácie fokusových skupín uskutočnil rozsiahly zber dát v oblasti stavu a trendov vývoja občianskej spoločnosti. Úrad splnomocnenca zrealizoval 48 fokusových skupín v rôznych mestách po celom Slovensku, ktorých sa dokopy zúčastnilo takmer 500 občanov a zástupcov neziskového sektora.

Základnými témami moderovaných diskusií boli aktuálny stav občianskej spoločnosti na Slovensku, angažovanie občanov vo verejnej sfére, hodnotové konflikty, problémy slovenskej spoločnosti a očakávania občanov od jej budúceho vývoja.

Uvádzame na ukážku niektoré zo získaných poznatkov.

VNÍMANIE VEREJNÉHO DISKURZU OS

Postavenie a vplyv občianskej spoločnosti sa za posledné roky výrazne zmenilo, mohli by sme sa domnievať, že určité základy a predpoklady silnej občianskej spoločnosti bolo položené v pomedzí roku 1998. Vtedy to bola práve občianska spoločnosť, ktorá svojimi advokačnými a dobrovoľníckymi aktivitami vytvorila priestor sa vymanenie sa so súťaživého autoritárskeho režimu Vladimíra Mečiara. Mobilizačné aktivity v tomto období prispeli k zlepšeniu postavenia občianskej spoločnosti ako relevantného aktéra v očiach médií, politických aktérov a spoločnosti. Práve snahy o znovuvybudovanie legitimacy občianskej spoločnosti v systéme priniesol aj svoje tienisté stránky a začalo dochádzať k obmedzenému vnímaniu tak veľkého sektora akým bola občianska spoločnosť. Jej rôznorodé aktivity začali byť chápané len cez tie organizácie, ktoré bolo mediálne „najviac počut“ v tom období (ľudsko-právne aktivity). Finančnú podporu ľudsko-právnych zabezpečovali prevažne zahraničné zdroje a nadácie, čo sa nestretávalo s pozitívnou odozvou zo strany spoločnosti a časti konzervatívnych skupín politickej sféry, vnímali to ako zasahovanie do vnútorných záležitostí národného štátu a narúšanie doterajšieho poriadku, tradícií a kultúry. Postupne sa tak začala zdvíhať vlna odporu voči týmto súčasťam občianskej spoločnosti a začala sa spochybňovať ich legitimita. Celospoločenský diskurz sa postupne dostal aj do vnútra občianskej spoločnosti, kde začali byť vnímané rozdielnosti v postavení a sile jednotlivých aktérov, a niektoré typy občianskych združení sa začali vymedzovať voči iným (prevažne ľudsko-právnym organizáciám) z dôvodu neschopnosti uchopiť ich dôležitosť a ovplyvnený politickými elitami a samotnou spoločnosťou.

Tabuľka č. 11. Výber základných kódov - stav spoločnosti na Slovensku

8.1	Negatívne vnímanie	8.1.1	Korupcia, nepotizmus	klientelizmus,
		8.1.2	Polarizácia spoločnosti „my vs. oni“	
		8.1.3	Celková frustrácia a apatia	
		8.1.4	Absencia pozitívnych vzorov, osobností	
8.2	Pozitívne vnímanie	8. 2.1	Budovanie a angažovanej spoločnosti	slušnej
		8.2.2	Nástup novej (aj politickej) mladej generácie	

Zdroj: Autori štúdie (2020)

Celospoločenský diskurz a nálady v spoločnosti boli zaznamenané aj v rámci formálnych a neformálnych aktérov občianskej spoločnosti. Upozorňujeme, že fokusové skupiny boli realizované necelý rok pred parlamentnými voľbami a tak aj témy, ktorými žila formalizovaná a neformalizovaná časť občianskej spoločnosti sa prejavili. Pri hodnotení aktuálneho stavu spoločnosti na Slovensku sa názory respondentov a respondentiek formalizovaných skupín občianskej spoločnosti delili do dvoch skupín. Na jednej strane stála skupina respondentov a respondentiek, ktorá vnímala stav spoločnosti negatívne, a za najzásadnejšie problémy považovala korupciu, polarizáciu spoločnosti, celkovú apatiu a frustráciu a nedostatok pozitívnych vzorov. Druhá skupina respondentov a respondentiek vnímala stav spoločnosti pozitívne, a to aj v kontexte znova nadýchnutia spoločnosti (aj po udalostiach z roku 2018 – vražda novinára) a príchodu novej aktívnej mladej generácie.

Ak by sme mali kvantifikovať názory respondentov a respondentiek s formalizovanej skupiny občianskej spoločnosti, i keď sa jedná o fokusové skupiny, najmarkantnejší problémom podľa ich názoru slovenskej spoločnosti je celková frustrácia a apatia jednotlivcov. Náklady boli vyvolávané prevažne z dôvodu regionálnych a sociálnych rozdielností, polarizácie spoločnosti, z nefunkčnosti systému, z neschopnosti sa dovoliť práva a zodpovednosti. Celková nefunkčnosť systému sa podľa respondentov a respondentiek preniesla aj do správania sa konkrétnych jednotlivcov v spoločnosti, ktorí sa začali správať neštandardne. Viaceré, najmä, respondentky veľmi citlivo vnímali zmenu charakterových črt členov slovenskej spoločnosti – cynizmus, závisť, nesloboda, netolerancia iných a inakosti, - a tým ešte viac sa v nich prebúdzala celková apatia a frustrácia, že by to mohlo fungovať lepšie. No jedným dychom, bez geografických a rodových rozdielov, respondentky a respondenti vkladali dôveru do mladej generácie, ktorá sa prebudila a začíala rysovať nové čiary slovenskej spoločnosti.

„Ja mám taký pocit, že no, presne toto som chcela v podstate aj ja povedať, že je tam tá generačná výmena asi v tom stave spoločnosti, vlastne tá staršia generácia prežíva tú frustráciu, prenesená je na mnohých ľudí, ale tí starší s takýmito nádejami nemajú už energiu, kdežto tí mladí prenášajú, aj keď aj medzi nimi, aj kopec frustrácie, ale je tam tá výmena vlastne, to vidíme už na tých krajských voľbách.“

Žena, Bratislava, kategória formalizovaný občiansky sektor

Druhým závažným problémom z pohľadu respondentov a respondentiek formalizovanej časti občianskej spoločnosti je polarizácia slovenskej spoločnosti. Tú vnímali ako dôležitú bariéru pri napredovaní vpred. Polarizácia spoločnosti podľa respondentov a respondentiek je spôsobená viacerými faktormi, po prvé, sú to politickí aktéri, ktorí zámerne polarizujú spoločnosť s cieľom uzurpovať moc po budúci parlamentných voľbách. Po druhé, je to absencia kritického myslenia a učenia tolerancie voči ostatným menšinám, etnikám a skupinám, ktoré sú rozdielne oproti majorite. A po tretie sú to charakterové vlastnosti, ktoré slovenská spoločnosť v sebe nesie už stáročia – závisť, agresivita, neslobodné nasledovanie lídrov, ignorácia a nezáujem o veci verejné.

„Práveže podľa mňa v spoločnosti stále hrá, teda nie hrá, ale jednoducho tu silnie intolerancia, že sa nedokážeme navzájom tolerovať svoje názory, vyslovene protichodné, ktoré teda dokážu polarizovať aj v rodine často krát. Politické témy sa neotvárajú, nedajbože sa rozchádzajú rodičia s deťmi v názore na to, koho voliť a to už máme proste za domácim stolom. A to sa deje aj v spoločnosti, keď sme to sekulárne a, a teda naozaj ja si myslím, že na tomto veľmi treba pracovať už, to už tu bolo spomínané, ale teda s tými našimi deťmi, aby vedeli rozlišovať fake news od toho, čo je skutočne pravda, aby si to vedeli vyhľadať, vedeli konštruktívne myslieť, aby vedeli komunikovať na určité témy, tak aj v tomto ich treba učiť tolerancí k názorom iných, aj keď nie sú totožné s ich názormi. Toto ja vnímam tú netoleranciu v našej spoločnosti proste stále viac a viac.“

Žena, Bratislava, kategória formalizovaný občiansky sektor

I keď kvantifikácia fokusových skupín sa môže javiť ako problematická, z pohľadu nálad a stavu spoločnosti je hodná analýzy. Pri hodnotení stavu slovenskej spoločnosti prevažujú o čosi viac pozitívne nálady, ktoré sú predovšetkým spojené s mobilizáciou spoločnosti za posledné dva roky. Respondentky a respondenti tak omnoho viac vyzdvihujú formujúcu sa organickú občiansku spoločnosť, ktorá začína byť plná rôznych iniciatív zameraných na boj s korupciou, za ľudské práva, environmentálne prostredie a klimatické zmeny. Dôležitú úlohu v zmenách nálad spoločnosti prisudzujú aj občianskemu sektoru, ktorý svojimi aktivitami posúva samotnú spoločnosť dobrým smerom, aktivizuje ju a zvyšuje jej participáciu na veciach verejných. Hlavným problémom pri odpovediach respondentov a respondentiek je opäť zlievanie pojmov občianska spoločnosť a spoločnosť dokopy. Aj napriek tomu, že jednotlivé otázky boli smerované priamo na slovenskú spoločnosť, respondenti a respondentky mali tendenciu hovoriť o občianskej spoločnosti. Respondenti a respondentky tak mali pocit, že ako náhle hovoria o náladách a stave spoločnosti, musia k tomu včleniť občianska.

„občianska spoločnosť je Fénix a vstáva z popola a ja to naozaj tak cítim v súčasnosti, keď som si myslela, že na námestia dôjdeme, zase tí štyridsiati, päťdesiati, no stovka nech je nás, čo sa stále poznáme na tom námestí sa vždycky raz za čas na niečo stretáme. A došlo proste tisíce ľudí neznámych, známych, s deťmi a proste a šťve ich to. Takže pre mňa je občianska spoločnosť Fénix. Vstáva z popola, no.“

Žena, Banská Bystrica, kategória formalizovaný občiansky sektor

Pozitívne nálady v kontexte súčasného stavu slovenskej spoločnosti vnímajú respondentky a respondenti aj cez postupnú mobilizáciu mladých ľudí, ktorí v neposlednom rade boli hybným prvkom demonštrácií. Ich úlohu vnímali ako kľúčovú pri nastolovaní novej kultúry v spoločnosti. Mladí ľudia podľa nich prinášajú nové témy do slovenskej spoločnosti, na ktoré poukazovali možno mnohé združenia v minulosti, ale celospoločenský dosah absentoval. Mladí ľudia podľa nich menia celospoločenský diskurz a otvárajú nové globálne témy, čo je pozitívny krok vpred. Opäť však musíme

podotknúť, že respondenti a respondentky veľmi prirodzene a nevedomky definujú organickú časť občianskej spoločnosti, práve tú aktívnu ak hovoria o pozitívnych náladách a trendoch spoločnosti.

„spoločenská situácia sa ako keby pre mňa tento rok výrazne zmenila a to teda vraždou novinára a jeho snúbenice, tak to vnímam aj občianske iniciatívy ako, ako hlas ľudí, hlas MLADÝCH ľudí a v súčasnosti mám taký pocit, že tretí sektor, by som ho tak nazvala, sa delí na tú starú, starú časť a tieto občianske iniciatívy a to sú, a tam vidím mladých ľudí, vidím protesty na námestiach, vidím protesty za klimatickú zmenu a toto mám ako kebyže to je taká, pre mňa taká nová, nová časť, časť tretieho sektora alebo mladšia alebo tak.“

Žena, Banská Bystrica, kategória formalizovaný občiansky sektor

Poslednou témou fokusových skupín boli očakávania aktérov občianskej spoločnosti od budúceho vývoja spoločnosti na Slovensku. Upozorňujeme znova, fokusové skupiny boli realizované pred necelým rokom v deň parlamentných volieb 2020, čo bude mať vplyv aj na samotnú interpretáciu. Očakávania budúceho vývoja spoločnosti na Slovensku by sa dali charakterizovať jednou frázou „infantilná dôvera v pozitívnu zmenu“. Dominantná časť odpovedí respondentov a respondentiek formalizovaných skupín občianskej spoločnosti by sa dala vtesnať do tejto frázy. Ich dôvera smerom k pozitívnu zmenu je podporovaná postupnými zmenami po jednotlivých voľbách (krajských, prezidentských, eurovoľieb), nástupom aktívnej mladej generácie a zvyšovaním participácie spoločnosti.

„Napriek teda životným skúsenostiam som stále optimista a verím, že aj v nasledujúci voľbách, že bude zmena k lepšiemu, aj v prospech občanov, aj v prospech odbornosti v spoločnosti a najmä si myslím, že keď mnohé procesy zoberú do rúk mladí ľudia, že už si nenechajú tak ukradnúť štát ako momentálne sme si nechali my, možno naša generácia a strašne im držím v tom palce a pokiaľ budem môcť, tak sa budem snažiť pomôcť ešte skúsenosťami a verím teda, že toto, čo sa momentálne deje v spoločnosti aj s tou korupciou, čo som spomínala, že (...) si to ustrážime.“

Žena, Bratislava, kategória formalizovaný občiansky sektor

Respondentky a respondenti neformalizovaných skupín vyjadrili presvedčenie, že stav spoločnosti na Slovensku sa neubera pozitívnym smerom. Prevládali u nich pocity frustrácie a apatie, ktoré vyplývali z celkovej nechoty sa angažovať zo strany jednotlivcov v spoločnosti a ich nezáujmu o veci verejné. Najkritickejšie sa k neaktivite spoločnosti stavali respondenti a respondentky neformalizovaných skupín z hlavného mesta. Vyjadrili údiv nad nechotou ľudí byť aktívnejšími, a hlavne nad tými ktorí žili v Bratislave, ktorá je plná možností sa aktivizovať.

Všeobecný nezáujem ľudí o politickej a spoločenské dianie vnímali aj cez svoje vlastné zlyhanie byť viac aktívnejšími v tejto oblasti, a vytvárať podmienky na iné formy vzdelávania, ktoré by zmenili súčasný apolitický postoj slovenskej spoločnosti. Zároveň konštatovali, že pokiaľ sa do politickej sféry nedostanú odborníci a profesionáli, ktoré

"vedia o čom hovoria a čo robia", nezujem o politiku nebude stúpať zo strany bežnej populácie.

No a ja si myslím, že to nebolo konfliktom, to bolo zlyhanie. Zlyhanie, ale to zas neoblo zlyhanie občanov, ale možnože aj áno, aj občianskej spoločnosti, že bola, bola apatická voči tomu, čo sa deje a ticho tolerovala, to, čo sa nám nepáči teraz alebo aj vtedy rovnako sa nám to nepáčilo, len tá občianska spoločnosť sa aktivizovala až po tom zlyhaní. A v podstate, môžeme to nazvať ako/

Žena, Trnava, kategória neformalizovaný občiansky sektor

Korupcia a klientelizmus patrili medzi rovnako závažné problémy spoločnosti na Slovensku, obdobne ako u formalizovaných skupín občianskej spoločnosti. V nadväznosti na to, respondenti a respondentky pod týmito spoločenskými neduhmi vnímali zlé prerozdelenie finančných prostriedkov na úkor rodinných známych alebo blízkych osôb. Veľmi kriticky sa vyjadrovali aj ku „skostnateným starým štruktúram“, ktoré nedávajú možnosti mladým, i keď na výkon svojich povolaní a funkcií nestačia. Jednou z často sa opakujúcich téz bola aj „typická“ mentalita slovenskej spoločnosti, pre ktorú je korupcia a klientelizmus už tradičnou črtou bez ktorej spoločnosť nedokáže fungovať.

Že keď sa nebude snažiť, nič nebude mať. Že keď si neukradnem, nemám. A že toto fakt každý pozná. A tá hanba za to, že niečo som ukradol neni v tých ľuďoch. Akože je to hanba. Je to akože, stále je to akože veľmi tolerované. Že neni, že je to zlodej, ved' to je niečo hrozné, že je zlodej. Nie? A normálne by to mal mať človek v sebe, že ja nemôžem kradnúť. Ved' to je zlé. Ale nemajú to v sebe.

Žena, Prievidza, kategória neformalizovaný občiansky sektor

Celkový negatívny stav spoločnosti podľa respondentov a respondentiek bol výsledkom absencie pozitívnych vzorov a osobností, ktoré by viedli mladú generáciu k aktívnejšiemu a angažovanejšiemu spôsobu života. Respondenti a respondentky kritizujú mladých ľudí pre ich prílišný individualistický prístup k životu, čo je podľa nich spôsobené konzumom v modernej kapitalistickej spoločnosti. Možnú nápravu vidia vo zvýšenej aktivite aktérov občianskej spoločnosti, podieľajúcich sa na výchove budúcich generácií. Dôležitú úlohu v procese vzdelávania zohrávajú aj médiá, ktoré by nemali prinášať iba negatívne správy, ale venovať podstatnú časť svojho mediálneho obsahu aj dobrým správam.

„Možnože tá občianska spoločnosť by mohla práve pomáhať tam takto angažovaným občanom ako tuto kolega, že akým aby učil ľudí, akým spôsobom vôbec argumentovať s ľuďmi, ktorí počúvajú ten hlas napríklad toho Kotlebu. Ak počúvajú na neho, tak je tam nejaká technika

na to, že by ste si ho získali a na to a vy, ako sociológ asi možno máte bližšie k tomu a viete pochopiť, akým spôsobom človek reaguje na tieto veci a učiť ľudí, ktorí majú dobrý úmysel, ako vlastne presviedčať tých ľudí, ktorí sa nechávajú takto manipulovať."

Muž, Bratislava, kategória neformalizovaný občiansky sektor

Na rozdiel od respondentov a respondentiek formalizovaných skupín, ktorí až infantilne verili v pozitívne spoločenské zmeny v budúcnosti, respondenti a respondentky neformalizovaných skupín prejavovali omnoho vyššiu mieru apatie a frustrácie pri vykresľovaní budúceho vývoja spoločnosti na Slovensku. Sami seba nevnímali v pozícii tvorcov zmien a veľmi alibisticky prenášali zodpovednosť za budúci vývoj spoločnosti na mladú generáciu a oni sa stavali do pozície radcov a učiteľov.

„Hovorí Eva, tak podľa mňa sa to zmení. Zmení sa aj vnímanie celkovo tej občianskej spoločnosti, zmení sa aj politika ako vnímanie politiky ako takej, lebo si myslím, že už nejakými krokmi, ktorými sa začalo v minulých rokoch, tak je viditeľné, že mladí ľudia, ktorí prichádzajú, ktorí sú teraz študentmi, sú za zmenu. Nevie, či bude pozitívna, alebo negatívna, to uvidíme všetci, ale myslím si, že nebude to tu už takto, ako to je teraz dlho. A myslím si, že bude, teda dúfam, vyvodená nejaká zodpovednosť voči nejakým (...) či už konkrétnym osobám, alebo či už nejakým predstaviteľom za to, čo vlastne, za to správanie, aké bolo (smiech) za, v minulosti.

Žena, Prievidza, kategória neformalizovaný občiansky sektor